गर्गमनोरमा of गर्गमुनि with the commentary सुकाचि by some anonymous author — Edited and published by Pt. रामकुमार मिश्र at सुधानिवासप्रेस. loose leaves lithoprint edn., Benares, 1945 Vikram era.

1031

30

2008-0170

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग॰म॰
टी॰
२०

IGNCA RAR
R-171
ACC. No.

गर्ग मनोरमा समाप्तः

॥श्रीकाशीविश्वनाथपुरीमेमहल्लाठुल्लानारारामकुमारमिश्रकेसुधानिवासछापाषानेमेंगर्गमनोरमा
टीकासहितछापागया जिसेलेनाहोयचांदनीचौकमेकन्हैयाकेदुकानपरमिलेगा॥ मि॰कु॰कृ॰१शुक्र॰

सं॰ १९४५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अ ३	क ५	ख ७	ग ९	घ ११	आ १३
ङ १३	उ ११	च ९	छ ७	ऊ ५	ज ३
झ ३	ञ ५	ओ ७	औ ९	ट ११	ठ १३
ड १३	ढ ११	ण ९	त ७	थ ५	द ३
ध ३	न ५	प ७	फ ९	व ११	भ १३
म १३	य ११	अः ९	अं ७	र ५	ल ३
व ३	ऐ ५	श ७	ष ९	ए ११	स १३
ई १३	ह ११	ऌ ९	क्ष ७	ज्ञ ५	इ ३

अथन्यूनाधिकव्यवच्छेदार्थम् ग्रंथोपसंहारं श्लोकेनाह इतिशब्दसमाप्तिसूचक एवशब्दोनिश्चयार्थः ग्रंथांतेसाधुशब्दोपादानंमंगलार्थं साधवेशिष्यायदेयान तुदुष्टायविनयावनतायदीयमाना प्रभवेत्कल्पलतेवसत्फलाय उपकृत्यनुचिंतकानिशास्त्राण्युपकारस्यपदंहिसाधुरेव शिष्यलक्षणंग्रंथांतरादवगंतव्यमितिशेषम्

इत्येवमेकविंशतिभिः श्लोकैर्लोकमनोरमा प्रश्नविद्यामयाप्रोक्तादेयाशिष्यायसाधवे २२ ॥

SAN 133·5 MAN-
SANS 133·5 GAR-

श्रीलक्ष्मीपतिपादपंकजलवान् ध्यात्वामयाकीर्तिता श्रीगर्गोक्तमनोरमासुरुचिरांटीकां सतांप्रीतये संतुष्यंतुजनाः सदुक्तिविषयांदृष्ट्वास्वतोमूढधीरज्ञानाद्विषयस्यतुल्यतुसदातत्रापिकामेक्षतिः १ प्रोक्तंमयादूषणभूषणंयद्ग्रंथेष्वनेकेषुविविच्यसंतः त्यजंतुगृह्णंतुसदार्थविज्ञाइत्येवविज्ञप्तिमहंप्रयाचे २ शुभं संवत् १९४५ ॥ मि·भा·शु·११

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग॰म॰ च्यम् निगानयाहियुक्तार्थमेवंवदन्ति असंबंधभाषयानिगानर्हत्वाभावात् षड्गुणीत्यादिपाठः प्रामादिकएवकिंच भग
टी॰ वता सर्वत्रशेषवच्छब्दतः प्रश्नकथितत्वादत्रलब्धिग्रहणेनकालकथनसर्वथान्यथैवापरोक्तैरन्यथाब्रूयात् यः परो
१९ क्तोपदूषयेत् तस्यैवदूषणंतद्धिनदोषोतोन्यदूषणइति अत्रान्यत् पाठान्तरमपिकेरलसंदृष्टंतच्च उक्तंच गर्गेणेत्या
क्रम्यकोष्ठध्रुवघ्नेपिंडेतुवेदांगैर्गुणयेत् ततः भजेद्दृष्टाब्धि ४८ भिः शेषात् द्रव्यकोष्ठंमनीषिभिरिति अर्थः स्पष्टः द्रव्य
ज्ञानेकोष्ठध्रुवमाह सएव रेखाः सप्तोर्द्ध्वगाः कार्यानवतिर्यक्तथालिखेत् अष्टाधिकाश्चत्वारिंशत् कोष्ठकास्युस्तथा
क्रमात् अकारादीन्विसर्गांतश्चतुष्कोणेतथालिखेत् ककारादींस्तथावर्णांल्लिखेच्छेषेबुधः क्रमात्कृशानु ३ सा
यका ५ सप्त ७ नव ९ शर्वा ११ स्त्रयोदश १३ अन्वयव्यतिरेकाभ्यांसर्वत्रपूरयेत्सुधीः प्रश्नाद्यक्षरतोज्ञेयंकोष्ठकां
कंमनीषिभिरिति अत्रोदाहरणम् अत्रनिधिर्वानवेतिप्रश्नेदाडिमेत्युक्तेदकारस्य त्रयोध्रुवकस्तेनगुणितेपिंडः ४९९२
अष्टचत्वारिंशताभक्तास्तत्रशेषः ४८ अतोऽष्टचत्वारिंशतिप्रमितिचक्रमिति भूमिमष्टचत्वारिंशतिखंडकान्कृत्वा
ईशानादिक्रमेणगणनात् यः शेषमितखंडस्तत्रद्रव्यमस्तीतिवाच्यमित्यलम् ॐ नमोभगवतेगर्गायशेषायसतत २१॥

९।१४ अतश्चंद्रदशायांभौमांतरम् तस्यभुक्तवर्षादि ०।९।१४ भोग्यवर्षादि ३।३।१८ एवंसर्वत्रदशावदेदिति केरलसंग्रहेद्रष्टव्य।
म् अस्यफलंतुशुभदशाशुभापापदशा ६ शुभा उक्तंच भट्टोत्पलभोजराजचण्डेश्वरादिभिः सौम्यस्ययदाभवेदुदयोकार्य।
प्राप्तिः प्रष्टुर्वक्तव्यानेतरैर्भवतीतिसौम्यग्रहेकार्यसिद्धिर्नतुपापग्रहोदयेइति शुभवर्गोभवेद्यदितदाचिंतितकार्याणांसिद्धिः।
पापेतदन्यथेति यथाशुभग्रहदशायांशुभस्यान्तरम् उत्तमम् शुभदशायामशुभस्यान्तरम्मध्यमम् अशुभदशायामपिम
ध्यमं अशुभेशुभांतरम् मध्यमदशाफलम् संहितोक्तवद्ज्ञेयम् ग्रंथबाहुल्यान्नोलिखितम् अत्रहरिभक्तादयस्तुशुभे।
शुभांतरेउत्तमं शुभाशुभांतरेमध्यमोत्तमम् पापेशुभांतरेमध्यमम् पापेपापान्तरे अधमंइत्याहुः एकग्रहस्यसदशाफल
योर्विरुद्धेनान्यवदेद्धिकंपरिपठ्यतेतत्तदित्युक्तत्वात्सौम्यपापयोरुभयत्राजागरूकत्वान्मध्यमोत्तममित्यस्यमूलम् मृग्य
शुभाशुभयोर्विरोधित्वात् अत्रविशेषः केरलचंद्रादौद्रष्टव्यइत्यलम् अत्रभट्टास्तुपिंडेषडग्निः ३६ संयुक्तेचंद्रांगैभो।
गमाहुरिति मूलम् मत्वापिंडेषडग्नि ३६ युक्तेचंद्रांगै १७ भक्तेयल्लब्धंसस्वावधिकालइत्याहुस्तेषांमतेकिमात्मः
कालः भगवताकुत्रापिक्षिप्यांकल्प्यतेमानाभावात् नचनिगानहैस्यवचनमेवप्रामाण्यम् पिंडेषडग्निसंयुक्तेइत्यादीतिवा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥अथांतर्दशाचक्रं केरलसंग्रहात् ॥

सू	चं	मं	बु	वृ	शु	श
०	१	०	०	०	०	६
४	५	११	७	६	२	२
६	३	२५	१८	५	१६	१६

चं	मं	बु	वृ	शु	श	सू
६	४	२	२	०	३	१
२	१	७	४	७	३	५
१६	१०	९	११	८	०	२२

मं	बु	वृ	शु	श	सू	चं
०	०	०	०	०	०	४
०	०	०	०	०	११	१
०	०	०	०	०	२५	२०

बु	वृ	शु	श	र	चं	मं
०	०	०	०	०	२	०
०	०	०	०	७	५	०
०	०	०	०	१८	७	०

वृ	शु	श	र	चं	मं	बु
०	०	०	०	२	०	०
०	०	०	०	४	०	०
०	०	०	०	११	०	०

शु	श	र	चं	मं	बु	वृ
०	०	०	०	०	०	०
०	०	२	०	०	०	०
०	०	१६	०	०	०	०

श	र	चं	मं	बु	वृ	शु
०	३	०	०	०	०	०
९	३	०	०	०	०	०
९	०	०	०	०	०	०

नच्छलेनदशाप्युक्तातद्यथा॥ योशुद्धस्तस्येवंदशाशेषंवर्षादिभुक्तदशास्वध्रुवकेशुद्धाभो॥ग्यदशा अथांतर्दशाचक्रं केरलसंग्रहात् अत्रोदाहरणं अशुद्धश्चंद्रः शेष ७ मतश्चंद्रदशायाम् सप्तवर्षम् अंतरज्ञानंतु चंद्ररतं ६।२।१६ शुद्धंशेषम्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

म भवेच्चसप्तभिर्बुधैः ७ शेषतुल्योत्रवारः स्याच्छुक्लाकृष्णादिभेदतः शुक्लकृष्णक्रमेणैवगणयेद्गुरुशुक्रतः लब्धंमूलेपुन
श्री र्योज्यंषष्टिभिर्विभजेत्ततः शेषतुल्यात्रघटिकाविज्ञेयासर्वदाबुधैः पक्षेशरेन्दुभि १५ र्भागैर्मासेद्वि छे ऽर्क १२ तोभजेत् व
१७ र्षेद्दष्टे शतैर्भागोशेषंपूर्वोक्तमेवच एवंकालस्यविज्ञानंमयासम्यक्प्रकीर्तितमिति प्राप्तेपक्षेविशेषदर्शनार्थमुदाहर
णम् पिंडेद्वाभ्यांभक्तेशेष २ मतः कृष्णपक्षः तत्रलब्धिः ८३१ युक्तपिंडे २४९५ पंचदशभिर्भक्तेलब्धिः १६६ शे
ष ५ मतः पंचमीतिथिः लब्धियुतपिंडे १८३० सप्तभक्तेलब्धिः २६१ शेष ३ मतः कृष्णपक्षत्वात् शुक्रतोगणनया
सूर्य्यवारः लब्धियुतपिंडे १९२५ षष्टिभक्तेलब्धिः ३२ शेष ५ मतस्तत्तुल्याघटी ५ लब्धियुतपिंडे १६९६ ष॥
ष्ट्याप्तेशेष १६ मतस्तुल्यानिपलानि १६ एवंगणितेनिष्पन्नाः पक्षादयोयथाकृष्णपक्षः २ पंचमीतिथिः ५ सूर्यवा
रः ३ घटी ५ पलानि १६ एवंवर्षादिप्राप्तेपिज्ञेयम् अत्रोत्पलभट्टः उदयोपगतोराशिस्तल्लिप्तिकागुणयेत् छायां
गुलैः पृथक्स्थोहृत्वामुनिभिः स्वतः शेषंग्रहगुणकारोज्ञेयोदैवविदापंच ५ विंशतिः सैका २१ मनवो १४ गोऽ
ष्टौ ८ त्रितयं ३ भवा ११ सूर्यादितोज्ञेयंगुणयित्वैवंप्राग्वत् घृत्यासोम्यस्ययदिभवेदुदयम् कार्यप्राप्तिः प्रष्टुर्वक्त॥
व्यानितैर्भवतिगुणकारैः ७१ एकसप्ततिविभक्तः कार्यः सूर्यादिगुणकसंशुद्धः यदानशुध्यतिवर्गोविज्ञेयस्तद्दशान्का

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क्रमाद्ध्रुवाः अत्रोदाहरणम् पिंडे १६६४ रसघ्ने ९९८४ अष्टयुक्ताः ९९९२ सप्तभक्ते शेष २ मतश्चंद्रस्तस्यध्रुव
केण २१ गुणितेपिंडे ३४९४४ चं १२ द्वांगैर्भक्ते शेषं १२ तस्मिन्सूर्यध्रुवः शुद्धस्तुद्धस्ततः शेषम् ७ अशुद्धश्चं
द्रस्यान्ततः पक्षपरिमिता अवधिः उक्तंच आरदिवाकरशेषे दिवसाः पक्षाश्चशुक्रेऽब्दोः मासागुर्वशेषेसौम्येऋतवः

लब्धांकादवधिर्ज्ञेया प्रश्नकाले मनीषिभिः २१

न्यासः

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श	ग्रहाः
५	२१	१४	९	८	३	११	ध्रुवाः

शनैश्चरेऽब्दास्युः आधानेशत्रुजयेलाभालाभेगमागमे रुजिवा कालंकार्येप्रवदेत्सर्वत्रै
वसदाविद्वानिति अत्रावधिज्ञाने विशेषोक्तं प्रश्नसंग्रहे दिनेदृष्टेतुयल्लब्धं मूलेयोज्यं।
वराग्निभिः ३० विभजेद्दिवसोवाच्यः शेषतुल्योत्रसूरिभिः लब्धंमूलेपुनर्योज्यंतुभवेतस

॥ अथांतर्दशाचक्रं केरल संग्रहात् ॥

सू	चं	मं	बु	वृ	शु	श
०	१	०	०	०	०	६
४	५	११	७	६	२	२
६	३	२५	१८	५	१६	१६

चं	मं	बु	बृ	शु	श	सू
६	४	२	२	०	३	१
२	१	७	४	७	३	५
१६	१०	९	११	८	०	२२

मं	बु	बृ	शु	श	सू	चं
०	०	०	०	०	०	४
०	०	०	०	०	११	१
०	०	०	०	०	२५	२०

बु	बृ	शु	श	र	चं	मं
०	०	०	०	०	२	०
०	०	०	०	७	५	०
०	०	०	०	१८	७	०

बृ	शु	श	र	चं	मं	बु
०	०	०	०	२	०	०
०	०	०	०	४	०	०
०	०	०	०	११	०	०

शु	श	र	चं	मं	बु	बृ
०	०	०	०	०	०	०
०	०	२	०	०	०	०
०	०	१६	०	०	०	०

श	र	चं	मं	बु	बृ	शु
०	३	०	०	०	०	०
९	३	०	०	०	०	०
९	०	०	०	०	०	०

नच्छलेनदशाप्युक्तातद्यथा ॥
योशुद्धस्तस्यैवंदशाशेषंवर्षा
दिभुक्तदशास्वध्रुवकेशुद्धाभो।
ग्यदशा अथांतर्दशाचक्रं केर।
लसंग्रहात् अत्रोदाहरणं अशुद्धश्चंद्रः शेष ७ मतश्चंद्रदशायाम् सप्तवर्षम् अंतरज्ञानंतु चंद्ररतं ६।२।१६ शुद्धंशेषम्

षेपरदेशजंकल्पनाभिः प्रश्नकर्तुरालापैश्च अन्यदपिचिंतयेत् धीमानितिशेषः उदाहरणम् भक्ष्यज्ञानेयालब्धि १२४ स्तया
युतेपिंडे २९११ द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतः स्वदेशजइतिकेरलसंग्रहे स्वदेशजोऽन्यदेशोत्थोद्वाभ्यांभक्तेवदेत्सदा सदाशब्दोपादा-
नं स्वदेशजपरोक्षजविचारस्तत्रप्रश्नेष्विति सूचनार्थमस्योत्तरेकथनमन्यथाधातुभेदैः अस्यकथनस्ययोग्यत्वात् अतएवइति
स्पष्टार्थमाह केरलचंद्रः स्वदेशजंपरोक्षंचस्थूलसूक्ष्मंतथारसं प्रश्नत्रयेविनिर्देश्यंसुगंधदुष्टगंधकमिति प्रश्नत्रयशब्दोधातु
जीवमूलपरः नचधातुषुगंधत्वाभावात्कथंगंधस्यप्रश्नत्रयेसंभवइतिवाच्यं धातोः पृथ्व्यांशत्वात्पृथ्व्यांतस्यसमवायसंबंधेनस

स्वदेशजंपरोक्षंचकल्पनाभिर्विचिंतयेत् ॥

त्वात् अतएवपृथ्व्यांधातुत्वाद्रूपरिग्रहेगंधपरीक्षातच्चकारिकायां घृतासृगभमद्यानांगंधाः सद्भिप्रजोवदेति नारदः मधुपेरान्न
पिशितगंधवर्णानुपूर्वकमित्यादिपेरगंधः रसोऽपिपृथिव्यांसमवायसंबंधेनसत्वात् रसगंधयोर्गुणत्वादतएवभूग्रहणोरसपरीक्षा
प्युक्तानारदः मधुकंकटुकंतिक्तंकषायंचरसाम्लमादित्यादि अन्यदप्याहकेरलचंद्रः वर्णोलघुगुरुश्चापिसर्वप्रश्नेवदेत्सुधीरित्यादि
षुजलस्यासंभवाज्जलचिंतायांतस्यज्ञानदुर्घटं एवंतेजोवाय्वाकाशानामपिइतिचेदुच्यते अत्रभगवतायथाभागेः कल्पनाइत्यु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्ष द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतोभक्ष्यम् उक्तंच संग्रहचूडामणौ मूलंतुपंचधाभिन्नंपंचभिर्भागमाहरेत् वृक्षवल्ल्योषधंचैवतृणगुल्मादिकं
तथेति वृक्षाः अश्वत्थोन्यग्रोधश्चूतजंबुकादि लताः द्राक्षापिप्पलिकाचूलीकुष्मांडीत्रपुकीतथेत्यादि ओषध्यः फलपाकांताइ-
त्यमरः फलपाकएवांतोयस्याः साइतिकदल्यादयः तृणम् दूर्वाचकुशकाशेत्यादि गुल्माः मालतीमातुलुंगाश्चपद्मिनीकेतकोइ-
वेत्यादि आदिशब्दस्तेषामपिभेदसूचनार्थमितितेषांबहुभेदास्तुग्रंथबाहुल्यभयान्नोच्यंते चूडामणिकेरलागमाभ्यांबोध्यम् केरला-
गमे मूलराशौद्विभागेनआर्द्रशुष्कक्रमेणवै चूडामणौ एकेनतुभवेद्भक्ष्यमभक्ष्यशून्यशेषतः अन्यदप्याहचूडामणिः भक्ष्याणिष-
ट्प्रकाराणिभागस्त्वावह्निरेवहि तिक्तंकटुकषायंचमधुरंक्षारमम्लकं सुगंधिगंधहीनंचक्रमाद्ज्ञेयाद्विभागतः भक्ष्यंपुनर्द्विधामिश्रं
द्वाभ्यांभागेसमाहरेत् एकेनशोभनाहारशून्येचैवविदूषितम् खाद्यपानंतथालेह्यंचोष्यंचवेदभाजिते भक्ष्याभक्ष्यंजीवेपिज्ञेयम्
अनउक्तंचूडामणौ अभक्ष्येपिद्विभागेनसुगंधिगंधहीनकमिति अत्रगंधहीनशब्दोदुर्गंधपरोऽन्यथा पृथिव्यांगंधस्यसमवायसं-
बंधेनसत्वात्तस्यदुर्घटत्वापत्तिः स्यात् अतएवकेरलसंग्रहे सुगंधपूतिगंधचद्वाभ्यांभक्तेवदेद्बुधः इति पूतिगंधस्तुदुर्गंधइत्यमरसिं-
हः परेतुसुगंधोव्यक्तगंधपरः हीनगंधशब्दोऽव्यक्तगंधपरइतिवर्णयंति व्यक्ताव्यक्ततुगंधस्यद्वाभ्यांभक्तेविनिर्दिशेत् इतिकेरल-
चंद्रवदनादिरिति ग्राम्याग्राम्यादिजीवोक्तवद्ज्ञेयमितिदिक् १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ०
अथान्यद्देज्ञानार्थं सप्तदशस्यपूर्वार्द्धमाह लब्धांकयुतेपिंडेयथाभागेस्तुकल्पनेन्युक्तरीत्याद्वाभ्यांभक्तेएकशेषेस्वदेशजंद्विशे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

हनाख्येन केनचिद्भर्गवंशजातेन मुनिना विचारितः अनुभवः कृतः एतदुक्तं अनुभवे सति मूलोक्तोपि न ग्राह्यः अनुक्तमपि गृण्ही।
यादिति कोवानुभव इति केचित् वृद्धाम्नायस्तत्र समच्छेदे तु जात्येको पूर्वोक्तक्रमतः सुधीः लब्धांकं पिंडके क्षिप्त्वा ततो वै भागमाह
रेदिति कारिकायामस्यार्थः एकजातो समभाजकत्वे पूर्वोक्तस्यायनं कृत्वागतो लब्धिः पिंडांके क्षिप्य ततो भाजकेन भजेदिति अन्यच्च पिंड
मयोगाद्विज्ञेया घटिता घटितेः पिचेति वस्तुतो भगवता यथाक्रमविभागेन मूलमिश्रेणैव तथा इत्युक्तत्वाद्भेदज्ञाने अनुवर्तनसंभवे हरे
णाप्तेयथाक्रमविभक्त लब्धिः पिंडांके योज्यमिति तथा चोदाहरणम् पिंडे १६६४ षड्भिर्भक्ते शेष २ मतः काष्ठं लब्धिः २७७ पिंडके।

षड्भिर्भक्ते विजानीयात्स्वप्नविद्याविचक्षणैः १५ तरवश्च लतौषध्यस्तृणं गुल्मादिकं तथा शुष्कमार्द्रं
तथा द्वाभ्यां भक्ष्याभक्ष्यं तथैव च १६ ॥ ११ क्षिप्ते १६४१ षड्भिर्भक्ते शेष ३ मतः पीतवर्ण इति एवं सर्वत्र वृद्धाम्नायवशा
द्ज्ञेयमिति दिक् समच्छेद शब्दो त्र वृद्धवचने ऽनुवर्तनसंभवच्छेदपरः अतः प्राप्ते शृंगि प्रश्ने ग्रामारण्ये ज्ञानार्थे पुनः पिंडे द्वाभ्यां भक्ते भाज।
केतुल्यत्वात् शृंगिणि वन्यत्वस्यैव संभवापत्तिरिति शंका न संभवतीति सर्वमनवद्यम् १४।१५ अथ काष्ठभेदज्ञानार्थे षोडश सूत्रमाह ॥
यथा भागे कल्पना संभवात्पिंडे पंचभिर्भक्ते शेषवशात्तत्वादि ज्ञेयं पुनः पिंडे द्वाभ्यां भक्ते शेषतः शुष्कादि लब्धयुत पिंडे द्वाभ्यां भक्ष्यादि ज्ञे
यं उदाहरणम् पिंडे १६६४ पंचभि ५ भक्ते शेष ४ मतस्तृणं पुनः पिंडे १६६४ द्वाभ्यां भक्ते लब्धिः ८३१ शेष २ मतः आर्द्रं लब्धिः पुनः पिंडे २४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मिश्रेणेति मूलशब्दोपात्तः विकृतपिंडस्य मूलत्वाभावात् पुनः पिंडे १६६४ त्रिभिर्भक्ते शेषमतः २ काष्ठजः पर्वतवासी पुनः पिंडे द्वाभ्यां
भक्ते शेषमतोऽयोनिजः पुनः पिंडे १६६४ गजभक्ते शेष ८ मतो वंध इति अत्र केचित् लूका प्रश्नतयाचार्येणोक्तमित्याहुस्तथापि केशो
स्रगित्यादि वक्ष्यमाणसूत्रस्यात्रैव लेखनयोग्यात्वेति पाठ्यं भवतु तत् १३ ॥ अथ मूले प्राप्ते तस्य भेदज्ञानार्थं चतुर्दशपंचदशसूत्रे आ
ह प्राप्ते प्रश्ने पिण्डे षड्भिर्भक्ते शेष १ मतो मूलं काष्ठमित्यादि ज्ञेयम् तत्र वर्णज्ञानार्थं पिंडे षड्भिर्भक्ते एकशेषे श्वेतमित्यादि प्रश्नविद्यावि
चक्षणो विजानीयादिति उदाहरणं पिंडे १६६४ षड्भिर्भक्ते शेष २ मतः काष्ठं नन्वत्र भाजकस्य तुल्यत्वात्प्राप्ते मूले श्वेतः काष्ठरक्त इत्येव

मूलभेदान् प्रवक्ष्यामि यथोक्तं शंभुना पुरा मूलं काष्ठं त्वचा पत्रं पुष्पं चैव तथा फलं १४ श्वेतं रक्तं तथा
पीतं कृष्णं चित्रं हरीतकं ॥ २१ संभवति लोके तु मूलेऽपि रक्तादि वर्णा दृश्यंते इति चेच्छृणु यस्य भेदोपेक्षितस्तदक्षरसं
ख्याकं पिंडे क्षिपेदिति केचित् लब्धाकं पिंडे क्षिप्त्वा ततो भक्ते श्वेतरक्तादिकं ज्ञेयमिति वृद्धाम्नायः परंतु शेषं शेषं क्षिपेन्मूले यावत्सर्वस
माप्यं इति चूडामण्युक्तत्वाद्वर्ण ज्ञानार्थं शेषं पिंडे क्षिपेदिति भेदज्ञाने षुट्वे शिलब्धांके भागमाहरेदिति केरलागम श्वेत्यो शंकाह केर
लसंग्रहाख्यः उक्तेप्यनुक्ते मूलांकेन तद्वज्ज्ञेयं सदा बुधैः सानुभूत्या विशेषोयं मोहनेन विचारित इति पूर्वाम्नायकर्तृणां वचनदर्शनादस्य
व्यवस्था प्रथमस्यार्थः मूलस्यासावंकस्तस्मिन्नुक्ते वानुक्ते तद्यथा तथ्यं सानुभूत्यानुभवेन बुधैः सदा ज्ञेयम् अयं विशेषो मोहनेन मो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

द्वादशभिर्भक्तेएकशेषे १ तनुरित्यादिभावमाह वराहः होराद्यस्तनुकुटुंबसहोत्थबंधुपुत्रारिपत्निमरणानिशुभास्पदायाः रिफाख्या
इत्यादि तन्नद्भावस्थाने विचारकारणंसर्वेषांचिंतनंज्ञेयमिति कल्पस्वविक्रमगृहप्रतिभाक्षताानिचोक्तानिरंध्रगुरूमानभवव्ययानीत्या
दि संहित या अवगंतव्य उदाहरणम् पिंडः १६६४ द्वादशभिर्भक्तेशेष ८ मतोमरणचिंतास्ति १२ अथान्यदत्रभेदबाहुल्यान्मयानोक्त
मितित्रयोदशसूत्रेणाह स्पष्टार्थंउक्तंचभास्कराचार्येण स्वल्पांतरत्वाद्वहुपयोगात्प्रसिद्धभावाच्चवहुप्रयासात् ग्रंथस्यतद्दुर्गुरुताभये
नयस्त्यज्यतेऽर्थोनसदूषणाय इति तथाचचतुष्पदृष्टेचूडामणिः खुरीनखीतथादंतीशृंगिणोवेदभाजिते द्वाभ्यांखुरिणिसंदष्टेग्राम्यारण्य

भक्तेद्वादशभिश्चैवभावसंबंधचिंतनं १२ अन्यव्यक्तिभवोभेदोनास्माभिस्तुप्रकथ्यते ग्रंथवाहुल्य भीत्याचज्ञे
यमन्यत्रतः सदा १३ ॥

९९ पशुस्ततः नखिनश्चयदादष्टाद्वाभ्यांग्राम्यवल्लभवेत् दंतिष्वेवंशृंगिणिचद्वाभ्यांस्थलंजलंव
देत् कृमिजः काष्ठजः कीटः त्रिभिः शेषेक्रमाद्वदेदिति केरलागमेच तरूपर्वतग्रहादिवासिनः कर्मयोनिजाइतित्रिभिर्भक्तेतरूवासिनइत्या
दिद्वाभ्यांभक्ते कर्मजइत्यादिवर्णागमे आयुराज्यंतथाविद्याविरोधोमित्रसंगमः दृष्टंचमरणंवंधगजभक्तेविनिर्दिशेदिति उदाहरणम् १६
६४ चतुर्भिर्भक्ते ४१५ शेष ४ मतोशृंगिणः पुनःसलब्धपिंडे २०७९ द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतोग्राम्यचारीपुनःसलब्धपिंडे २७०३ द्वाभ्यांभ
क्तेशेष १ मनःस्थलचारी अत्रकेचित् लब्धिलब्धंतस्मिन् पिंडेकवर्तितदृष्टपिंडेइत्याहुस्तत्तुप्रश्नसंग्रहादिविरुद्धं अतएवभगवन्नामूलाः ६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रस्त्रश्चाब्धिगाविभाजिते इति ब्राह्मणोपि चतुर्भागं क्रमेणागमकं वदेत् ब्रह्मचारी गृहस्थाश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा चतुर्धा यतयः प्रोक्ता
श्चतुर्भिर्भागमाहरेत् हंसाः परमहंसाश्च वहूदककुटीचरा इति ——————————————— पंचभिर्भक्ते पंचशेषे म्लेच्छमित्यु
क्तं तस्य चतुर्वर्णाद्वहिर्भूतत्वात् प्रथमतो ब्राह्मणाः चत्वारो वर्णाः सृष्टास्तस्मादखिलजातयः इति श्रुतिस्मृतिप्रमाणात् उक्तं च केरलागमे चतु
—र्भक्ते विजानीयाद्वर्णान्वै ब्राह्मणादय इति १० अथ गौरादिज्ञानार्थमेकादशसूत्रमाह पिंडे त्रिभिर्भक्ते एकशेषे गौरः द्विशेषे २ श्याम
स्त्रिशेषे ३ रक्तः एवं दीर्घशिशुत्वादयः खर्वो ह्रस्वश्च वामन इत्यमरः उदाहरणम् पिण्डः १६६४ त्रिभिर्भक्ते शेष २ मतः श्यामवर्णः ल

गौरः श्यामस्तथा रक्तो दीर्घो मध्यश्च खर्वकः शिशुर्युवा तथा वृद्धस्त्रिभिर्भक्तेऽभिजायते ११ नरस्त्रियौ च द्वि
विधं चत्वारश्च क्रमादिमे ॥ ५५ ब्धिः ५५४ पिण्डक्षिप्त्वा २२१८ त्रिभिर्भक्ते शेष १ मतो दीर्घः लब्धिः ७३९ पिंडे क्षिप्त्वा २
४०३ पिंडे त्रिभिर्भक्ते शेषं ३ अतो वृद्ध इति उक्तं च केरले बालं युवानं वृद्धं च गौरं श्यामं च रक्तकं दीर्घं मध्यं वामनं च त्रिभिर्भक्ते क्रमाद्वदेत् इ
दं देवादीनामपि ज्ञेयं ११ ॥ पिंडे द्वाभ्यां भक्ते एकशेषे नरः द्विशेषे स्त्री इमे पूर्वोक्ता देवाद्याश्चत्वारो नरस्त्रियौ ज्ञेयावित्यनेन जीववर्गसमा
प्तमिति सूचितमिति केचित् अत्रोदाहरणम् पिण्डः १६६४ द्वाभ्यां भक्ते शेषमतः स्त्री उक्तं च द्वाभ्यां भक्ते विजानीयान्नरनार्यौ यथाक्रमा
दिति अत्र नरस्त्रियौ च द्विविधमित्यत्र पंचमाक्षरस्य गुरुत्वाच्छंदोभंगस्त्वार्षः अथ भावसंबंधिप्रश्नज्ञानार्थं द्वादशार्द्धसूत्रमाह पिण्डे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

उदाहरणम् पिंडः १६६४ चतुर्भिर्भक्ते ४ शेष ४ मतो वृश्चिकादि उक्तंच केरलागमे चतुस्तष्टे क्रमाज्ज्ञेया द्विपदस्तुर्यपादकाः द्विपदो वा
हुपदा इति अत्र चूडामणिकारस्तु जीवचिंतायदा दृष्टा भागं पंचभिराहरेत द्विपदश्च चतुष्पाच्च अपदाः पादसंकुलाः एकपादेति विख्यातं
शेषं मूले विनिःक्षिपेदिति एकपादो शब्दः गंधर्वराक्षसादिपर इति एकैकपादानां तेषु सत्वादिति यावत् तथापि वक्ष्यमाणीय द्विपद निरूप
णे राक्षसस्य वक्ष्यणीयत्वादाचार्येण चत्वार्युक्तान्यतो न दोषः ९ ज्ञाने द्विपदे देवादिज्ञानार्थं दशमसूत्रमाह प्राप्ते द्विपद प्रश्ने पिंडे चतुर्भि
र्भक्ते एकशेषे देवेत्यादि स्पष्टम् उदाहरणम् लब्धयुत ४१५ पिंडे २०७९ चतुर्भिर्भक्ते शेषः ३ पक्षिरिति अत्र चूडामणिः द्विपदे चैव दृष्टे

चतुर्भिर्भाजिते शेषे विज्ञेयाः सर्वदा बुधैः ९ देवता मनुजाश्चैव पक्षिणो राक्षसास्तथा चतुर्भिरेव ज्ञातव्या भा
जितशेषतः क्रमात् १० ॥

९ तु चतुर्भिर्भागमाहरेत् देवा पंचजनाश्चैव पक्षिणः स्तारकाः क्रमादिति अत्राचार्येण देवतारक
योरभेदत्वं सूचितं देवज्ञाने विशेषज्ञानमुक्तं चूडामणौ देवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताश्चतुर्भिर्भागमाहरेत् कायस्था भुवनस्थाश्च ज्योतिषः पितर
स्तथा इति अत्र लब्धांक ५१९ युतपिंडे २१८३ चतुर्भिर्भक्ते शेषः ३ ज्योतिषः कायस्था ब्रह्माद्या भुवनस्था इंद्रादयः ज्योतिषः सूर्याद
यः पितरः कव्यवाडनलादय इति वस्तुतस्तु अत्र एव शब्दोपादानेन देवादीनां चतुर्णां चत्वारो भेदा इति सूचितं अतएवोक्तं केरलसंग्र
हे चूडामणौ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जातिरिति क्रमात् जलगाः स्थलगाश्चैव खचराः सर्वगा इति ब्रह्म १ देव २ सिद्ध ३ ॥ ४ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तशुद्धाज्ञेयाः पात्रेत्रिशेषवशात्तो देवपितृकर्मोपयोगी स्वपतद्गृहादिपात्राणियानीति तदुक्तं वैदिके सद्यपरिष्कृतशुद्धाधातवस्त्रिवि
धामता इति पात्रे धर्मार्थकाममोक्षोपयोगिभेदात्त्रिधामता इतिच ७ अथाधाम्ये धातौ विशेषनिर्णयार्थं सार्द्धमष्टमं सूत्रं अधाम्येसति
विपश्चिता पंडितेन पिण्डे दशभिर्भागो देयः एकशेषे १ मृत्तिका द्विशेषे २ अंजनं त्रिशेषे पाषाणः चतुर्भिर्हरितालं पंचभि ५ र्मनःशिलाषड्भि
र्मरकतं सप्तभिः ७ पद्मरागं अष्टभिः ८ प्रवालं नवभिस्तारं ९ तारं रौप्यं च मुक्तायामिति विश्वः अत्राधाम्यत्वान्मुक्ताग्राह्या दशभिः १० रत्नंउ
दाहरणम् दशभिर्भक्तेशेष ४ मतो हरितालं ननु अस्य श्लोकस्य मूलत्वे किं मानं टिप्पणकारेण व्याख्यानं कृत्वा अन्यग्रंथांतरेप्यधाम्येन

अधाम्ये दशभिः पिंडे भागो देयो विपश्चिता मृत्तिकांजनपाषाणं हरितालं मनःशिला मर्कतं पद्मरागं च प्रवा
लं तारं रत्नकं ८ द्विपदस्तूर्य्यपादश्चविपदः पादसंकुलाः ॥

९ वभेदाउक्ता इति चेद्ग्रंथांतरादिष्वप्यधाम्ये नवभेद
मात्रसत्वे मानाभावात् श्रीभगवदुक्तस्यास्य श्रुतिरूपशास्त्रस्य येषां प्रत्ययो नास्तीति ते धन्याः उक्तं च केरलचूडामणिसारे मृत्तिकांजनपा
षाणहरितालमनःशिला शर्करामर्कतं वज्रपद्मरागं प्रवालकं मौक्तिकं चेति विज्ञेया दशके रलविद्बुधैरिति तथा च श्रुतिस्मृतिरूपस्य शा
स्त्रस्य प्रत्ययो नैव ज्ञायते येषां ते वै सदा ज्ञेया महापातकिनः खला इति ८ ॥ अथ जीवे पादज्ञानार्थं नवमं सूत्रं जीवप्रश्ने पिण्डे चतुर्भि
र्भाजिते एकशेषे द्विपदो देवाद्याः द्विशेषे २ तुर्य्य ४ पदो गवादयः त्रिशेषे विपदः सर्पाद्याश्चतुःशेषे बहुपदो वृश्चिकाद्याः बुधैः सदा ज्ञेयाः

नम नमस्कारेणजीवत्वमितिस्कंदपुराणेउक्तत्वात् किंविशिष्टं आनंदरूपं नंदयतिजीवानितिपचाद्यच् आसमंता
द्ब्रह्मादिकीटांतंनंदयतीत्य नंदस्तं देवरूपंयस्येत्यावाङ्मनसगोचरम् चक्षुषारूपाणिपश्यंतीतिश्रुतिवाक्यल्लोकानुभवसि
द्धिभ्यामवाङ्मनोगोचरेकथंरूपमितिपदंदत्तमित्यतआह गुरुक्तवर्त्मनावीतरागाणांनिश्चयांतः करणवृत्तिरूपायाधीः न
देवचक्षुषासद्रूपंदृश्यतऽ सज्ज्ञासकंनित्यशुद्धबुद्धस्वभावंप्रत्यक्चैतन्यमेवात्मतत्वमानन्दरूपमितिवेदान्तविदुषामनुभवसि
द्धं सच्चिदानन्दाद्वयंब्रह्मेतिश्रुतिश्चपुनः किंविशिष्टंआनन्दैकनिकेतनं आनन्दःसायुज्यापवर्गस्तस्याह्वितीयंधामक्षीयंतेचा

प्रणम्यानन्दरूपंतंमानंदैकनिकेतनं गर्गोबुद्धिमतांप्रीत्यैप्रश्नविद्यामथाकरोत् १ वर्गव
र्णप्रमाणांचसस्वरंताडितंमिथः ॥

ऽस्यकर्माणितस्मिन् दृष्टेपरावरे नसपुनरावर्तते इतिच कस्मैप्रयो
जनाय बुद्धिमतांप्रीत्यै बुद्धिर्निश्चयात्मिकांतः करणवृत्तिस्तद्वतांसुजनानांप्रीतये सर्वमनवद्यम् १ अथप्रश्नविद्योपयोगा
र्थंपिंडांकसाधनोपायेकारणसूत्रंप्रथमम् वर्गाश्चवर्णाश्चतेषांप्रमाणंसस्वरं तत्तद्वर्णाधारस्वरैःसहितंवर्गवर्णप्रमाणांचमिथः
परस्परंताडितंगुणितंयत्तस्यपिंडसंज्ञाभवेत् तस्यपिंडस्ययथाभागैर्वक्ष्यमाणप्रकारस्त्वव्ययादनुक्तेर्थाहकप्रश्नकर्तुरीप्सितात्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्भांगेः कल्पनाकार्येकेषांवर्गवर्गास्वराग्राह्याइत्यतउक्तं केरलभाष्ये प्रागुदग्गुरवप्रष्टवांशुन्यकुसुमाक्षरं गृहीत्वाप्रश्नवि
द्यायांफलंज्ञेयमनीषिभिरिति अथोदाहरणं दाडिमंतत्रदृंडम् एषांवर्गांकाः ५।४।६ वर्णांकाः३।३।५ प्रमाणं ८।७।११।
२६ आई आएषांस्वरांकाः २।३।१ युक्तं वर्गवर्णप्रमाणं ३२ मिथस्ताडितम् १६६४ तस्यपिण्डसंज्ञाजाता अत्राल्पमेधसां
वर्गवर्णप्रमाणज्ञानार्थंपूर्वाचार्यैः संपादितम् पद्यम् रागावेशंतसहधा २।३।४।५।६।७।८।९ अवर्गाद्याः क्रमादमीवर्गांका
श्चैकवृद्ध्यानुवर्गवर्णप्यनुक्रमात् अस्यार्थः क्रमात् अमीअवर्गाद्याःअंकाउक्ताइत्यन्वयः अमीतिके कटपयवर्गभवैरिह

पिंडसंज्ञाभवेत्तस्ययथाभागेस्तुकल्पना १

पिण्डान्नाक्षरैरंकाःइतिशिवतांडवसूत्रात्सिद्धाः रागावेशंतसहधाः अंकाः अकचटतपयश नांवर्गाणांवर्गांकाः कथिताः
चपुनः वर्गवर्णेषुयेवर्णास्तेषुक्रममतिक्रम्यैकवृद्ध्याज्ञातव्याइति अनेनैतदुक्तंभवति अ२ आ ३ इ ४ ई ५ उ ६ ऊ ७ ऋ
८ ॠ ९ ऌ १० ॡ ११ ए १२ ऐ १३ ओ १४ औ १५ अं १६ अः १७ क ३ ख ४ ग ५ घ ६ ङ ७ च ४ छ ५ ज ६ झ ७ ञ ८
ट ५ ठ ६ ड ७ ढ ८ ण ९ त ६ थ ७ द ८ ध ९ न १० प ७ फ ८ ब ९ भ १० म ११ य ८ र ९ ल १० व ११ श ९ ष १० स ११ ह १२ इमे
वर्गवर्णांकाः अथप्रष्टुर्वांशुन्यक ६।७।८।९।१०।७।८।९।१०।११।८।९।१०।११।९।१०।११।१२ समाक्षरग्रहणंप्रातिपदिकग्रहणं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्रीगणेशायनमः॥ सिंदूरारुणगंडवारणमुखंस्वर्गापवर्गप्रदंसर्गान्तःप्रविसर्गहेतुमनिशंगर्भं चगर्गंगुरुंत्रिस्कंधागमवी
जितंत्रिविधिभिर्नत्वाकरोम्युज्ज्वलां श्रीगर्गोक्तमनोरमांसुविवृतिंप्रश्नेस्तांप्रीतये १ स्थाणोर्दयालोःकरुणारसार्द्रांगार्गींगिरंस्वर्ग
पदींविचित्रां लोकहृदयाल्हादकरींपवित्रांविलोकयन्तुक्षितिदेववर्गाः २ अथात्रचतुर्दशविद्यानंतार्थविचारसारामृतास्वादना
त्तमहाप्रभावज्ञानोदयसच्चिदानन्दाद्वयमनागर्गोमुनिस्त्रिस्कंधागमवेदचक्षुषाविश्वजन्मावनाप्ययनिमित्तभूऽनसाहृ
श्यरूपस्यकालस्यात्मनः सत्वादीनांशीघ्रोच्चपातनेदेवानांपरिगणनयात्रुट्यादिप्रलयांतंकालतन्मानंनामचविविच्यतन्निर्णा
यार्थमखिलंगणितजालंभूगोलखगोलाद्यनेकयंत्राणिचविस्तराणिपरिसमाप्यतत्तत्कालज्ञानांब्रह्मादिकीटांतवचसांसदस
त्फलविवेचनार्थमेकविंशतिसूत्रैः प्रश्नविद्यामकरोत् तत्तस्मात्प्रमाणाद्ययदर्थएतावानुपक्रमस्तस्मिन्नस्मदादीनामपिविभ्रान्मा
भूदितिचिंतयंतोगार्गिभानुरिरैभ्यादयश्छात्रवर्गाः परब्रह्मप्रणामात्मकंगर्गमुनिमभिचिंत्यभविष्यदर्थबोधकंप्रश्नमनोरमेतिसूत्र
यन्नोसमस्तदृशाल्पमेधसामप्यवश्यपठनेश्रवणेचातिशयेश्रद्धोत्पादकमगपद्यमकंचक्रुः अथैतत्पनंतरं गर्गमुनिःप्रश्नविद्या
मकरोदित्यन्वयः किंकृत्वातंनत्वातमितियोसावादित्येपुरुषःसोसावितिश्रुत्युक्तोयःसःतम् भगवद्गीतायामप्युक्तं इन्द्रियाणि
णिपराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परंमनः मनसस्तुपराबुद्धिर्योबुद्धेःपरतस्तुसः इतिअनयोःकर्मयोगसांख्ययोगस्थयोःश्रुतिस्मृत्योर
भेदत्वंवेदान्तेप्रतिपादितम् तत्वमसिसोहमितिमहावाक्यमूलात् तंनमस्कृत्वेत्यर्थः अत्रनमःशब्देनगर्गेजीवत्वप्रतिपादि

SAN 133·5

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ अथ गार्गमनोरमाटीका प्रारंभः

DATA ENTERED
Date 20/06/08

KALANIDHI
Rare Book Collection
IGNCA
ACC No.: R-171
Date: 23.3.08

Indira Gandhi National Centre for the Arts